

UOT 730.

Səriyyə Cavanşir qızı Cahangirova
Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası
magistrant
E – mail: cahangirova-1986@mail.ru

MEDALYER SƏNƏTİ HEYKƏLTƏRƏŞ ASLAN RÜSTƏMOV YARADICILIĞINDA

Xülasə: Məqalədə Azərbaycan Respublikasının əməkdar rəssamı Aslan Rüstəmovun Azərbaycan incəsənətində medalıyer sənətinin inkişafında mühüm rolu haqqında bəhs olunur. Heykəltərəşin çoxşaxəli, mövzu genişliyi ilə seçilən yaradıcılığı bu gün də öz aktuallığını saxlayır. Medalıyer tərəfindən yaradılan M.P.Vaqif, Nəsimi, C.Cabbarlı, M.Müşfiq, H.Cavid, F.Əmirov, M.F.Axundov, Nizami, Ə. Naxçıvani və s. kimi görkəmli nümayəndələrin xatirə medalları nəinki metal üzərinə, hətta Azərbaycan xalqının tarixini daimi olaraq indiki və gələcək nəslin yaddaşlarına həkkdir. Aslan Rüstəmovun yaradıcılığının çoxşaxəli olmasına baxmayaraq, mütəmadi olaraq uzun illər medalıyer sənəti ilə məşğul olması onun Azərbaycanın əsas medalıyeri olmasına dəlalət edir.

Açar sözlər: Azərbaycan medalıyer sənəti, Aslan Rüstəmov, təsviri sənət, xatirə medalı, avers, revers

Qədim tarixi kökə malik olan medalıyer sənəti heykəltərəşliyin bir növü olub, müstəqil sənət sahəsi kimi inkişaf etmişdir. Adını Fransız dilindəki “medailleur” sözündən götürən medalıyer sənəti əsasən mis, gümüş, qızıl, tunc, çinidən hazırlanır. Medal adətən 2 tərəfli təsvirlərlə zərb olunur. Əsas mövzu avers yəni üz hissəsində zərb olunur. Əks hissəsi isə revers adlanaraq köməkçi xarakter daşıyır. Medal sənəti tarixində zəngin yaradıcılıq irsi qoyan xeyli sayda görkəmli ustad var.

Diapazonuna görə digər sənət növlərindən məhdudlu olan bu sənət Azərbaycan incəsənətində də təşəkkül tapmışdır. Medallar tarixi inkişaf prosesini xeyli dərəcədə bərpa etməyə imkan verir. Ən mühüm tarixi – ictimai və dünya əhəmiyyətli hadisələrin baş verdiyi ölkəmizdə bunun bizim üçün nə qədər vacib olduğunu söyləməyə ehtiyac yoxdur.

Azərbaycanda medalıyer sənəti 1960 – 80 – ci illərdə çox fəal inkişaf edərək, digər sənət növləri arasında özünəməxsus yer tutmuşdur. Azərbaycan incəsənətində medalıyer sənətinin çiçəklənmə dövrü kimi dəyərləndirilməsi təsadüfi deyil. Məhz bu illərdə bu sənətin fəal inkişafının səbəbkarı Azərbaycanın əməkdar rəssamı, heykəltərəşi Aslan Rüstəmov olmuşdur və onun bu sənətin özünəməxsus xüsusiyyətlərinin formalaşmasında və inkişafında əhəmiyyətli rol oynamışdır.

Onun yaradıcılığında janr məhdudiyyəti olmasa da, medalları onu dünyaya tanıtmış, bədii irsində xüsusi yer tutmuşdur. Çoxsaylı memorial lövhələrin, monumen-

tal, dekorativ – monumental, bəryeflərin müəllifliyi ilə yanaşı medalı sənətinin böyük məhərrətlə yaratmışdır. Onun bu sahədə yaratdığı medalların əsas xüsusiyyəti mövzunun tamamilə dərk edilməsi, detalların dəqiq işlənməsidir. Medalı yaratdığı medallarda, əsasən, ictimai – siyasi və mədəniyyət xadimlərinin əksidir. Xatirə medallarının böyük rəğbətlə qarşılanmasının əsas səbəbi onun zərb etdiyi obrazilərin xarakterik cizgilərinin izləyiciyə sərbəst açılmasıdır.

Moskva Ali Bədii-Sənaye Məktəbində təhsil alan gənc Aslan Rüstəmov öz üslubunun axtarışına çıxaraq, öz dəsti – xətti ilə seçilməyə başlamışdır, sənətsevərlər arasında marağa səbəb olmuşdur. Tələbə ikən o, artıq bir çox medallar işləyərək bu sənətdə daha təkmilləşmişdir. İlk medallarına nümunə olaraq Azərbaycan tarixinə görkəmli şair, mütəfəkkir kimi əbədi həkk olmuş Məhəmməd Füzulini “dəmir yaddaşlara” həkk edərək, kurs işi kimi təqdim etmişdir. Heykəltəraşın vətən sevgisini, öz xalqının tarix və maddi mədəniyyəti ilə sıx əlaqəli olmasını lakonikliyi qoruyaraq milli koloriti, ornamental motivləri medallara həkk etməyində görmək olur.

Aslan Rüstəmov həmkarı, sənət dostu olan Əhməd Salıkovla bürüncdən hazırlanan əbədiyaşar bəstəkarımız Müslüm Maqomayevin 80 illik yubileyinə həsr olunmuş xatirə medalını diametri 60 mm olaraq Leninqrad zərbxanasında 1965 – ci ildə hazırlamışdır. Medalın aversində M. Maqomayevin portreti kiçik detallara qədər dəqiqliklə işlənilib tamaşaçıya böyük həssaslıqla çatdırılmışdır. Medalın reversini isə “Azərbaycan bəstəkarı” və onun əsərlərindən götürələn not parçası bəzəyir.

Daha sonra eynilə Əhməd Salıkovla 1966 – cı ildə Cəlil Məmmədquluzadənin 100 illiyinə həsr olunan diametri 60 mm olub Leninqrad zərbxanasında hazırlanan bürünc xatirə medalı olmuşdur. Qüdrətli dramaturqun portretindəki çöhrəsində olan satirik gülümsəmə, yan tərəfə olan ciddi baxışları təzad yaradaraq mükəmməl iş ərsəyə gəlmişdir.

Formasının dairəvi deyil, oval olması ilə seçilən Azərbaycan klassiki İmaməddin Nəsiminin 600 illiyinə həsr olunan medalı 1969 – cu ildə Yurmalada medalı yaratmışdır. Medalın özəlliyi və gözəlliyi onun hazırlanmasında olan çətinliyədir. Diametri 57 x 61 ölçüsündə hazırlanmışdır. Bu medalın özəlliyi, fərqi heykəltəraşın incə ştrixlənmə ilə dərinlik verərək, portreti daha qabarıq şəkildə tamaşaçıların nəzərinə çatdırması idi. Medalın əks hissəsində isə həm Azərbaycan, həm də rus dilində “Məndə sığar iki cahən, mən bu cahana sığmazam” yazısı və günəş təsviri həkk olunmuşdur. Günəş təsviri Nəsiminin Azərbaycan ədəbiyyatının günəşi, sönməz şöhrətini elan edən bir işarətdir.

Göz oxşamaqla yanaşı, acınacaqlı həyat hekayəsi ilə bir çox insanın qəlbinə toxunan medalların ən qəmlisi Mikayıl Müşfiqin xatirə medalıdır. Medalın aversinə böyük ustalıqla həkk olunmuş Müşfiqin gözlərindəki qəm, həsrət, kədəri həmin medal ilə göz temasında olan şəxsə həmin emosiyaları ötürə bilmişdir. Əsasən, medal sənətində medalın reversində aversini izah edən yazı və ya tarix əks olunur. Lakin burada təsvir olunan qırılmış qərənfil gülü şairin nakam, doya – doya yaşaya bilmədiyi həyatının çox faciəvi şəkildə bitməsinin bir rəmzi kimi həkk olunub.

Görkəmli heykəltəraşın həm vətəndə, həm də xarici ölkələrdə keçirilən sərgilərdə fəal iştirakı onun yaradıcılığını çoxşaxəli, rəngarəng etmişdir. Belə bir tədbirlərə misal olaraq 1979 – cu ildə Macarıstanda keçirilən simpoziumu göstərmək olar. O, burada iştirakı zamanı 10 medal sərgiləmişdir və onun ikisi muzeylər tərəfindən alınmışdır. Sadə, lakonik elementlərdən istifadə edərək, yazı şriftini qeyri – adi tətbiq edib ərsəyə gətirilən Nizaminin xatirə medalı onun əzəmətinə gözəl şəkildə ifadə edir. Moskva Dövlət Tarix Muzeyində saxlanılan bu bürünc medalın diametri 100 mm-dir.

Medalyerin yaradıcılığında əvəzolunmaz iz buraxan medallardan biri də Hüseyn Cavidin portretidir. Azərbaycan ədəbiyyatının romantizm ədəbi cərəyanının əsas nümayəndəsi sayılan Hüseyn Cavid portreti mənəviyyat, nəciblik, plastik formaların yumşaqlığı ilə seçilir. Konsetrasiyalı baxışı ilə diqqəti cəlb edən, mənzərəlilik, insanın daxili aləminin nüfuz etməsi ilə ən xırda detalları tamaşaçıya çatdıran bu medalın ön və arxa tərəfləri arasında güclü əlaqə var. Müntəzəm üz cizgilərini, intellekt və obrazlılıq gücünü ötürən bu bürünc medal 1982-ci ildə 60 mm ölçüdə olmaqla hazırlanmışdır.

Medalyerin yaradıcılığında medal üzərinə yazı tərtib edərkən epigrafiya mühüm rol oynamışdır. Həmin yazılar medalın ön və arxa hissəsində elə yerləşdirilir ki, heç bir əsassız boşluq qalmasın. Ümumiyyətlə, medalyer sənətinin əsas xüsusiyyəti medal üzərində sərbəst sahənin ciddi şəkildə məhdudlaşdırılması, lazımsız bəzəklər, təsvirlər olmadan, sadə allerqoriyalı, müasir insanlar üçün sadə və başa düşülən olması prinsipinə Aslan Rüstəmov tamamilə riayət edərək medalları hazırlamışdır.

1983 – 1988 – ci illərdə yaradılan “Şərq xalça sənəti üzrə Beynəlxalq simpozium” adlı medaldır. Hər iki bürünc medalın diametrləri 60 mm ölçüsündə olmaqla, yüksək estetik zövqlə icra edilmişdir. Azərbaycan incəsənətinin incisi sayılan xalça sənətinin mükəmməlliyi, xalça naxışları məhdudlu sahədə əsl zərəgrlik ustalığı ilə həkk olunmuşdur. Medalların üzərindəki yazılar kompozisiyaya üzvi surətdə daxil edilib və medalların yarandığı hadisələri əbədləşdirir. Əks tərəfdəki yazılar məzmun və yer baxımından üz tərəfdəki yazılardan təfərrüatı ilə fərqlənir. Bu medalın ifadəliyini, şrift isə medalın estetik dəyərini əhəmiyyətli dərəcədə artırır.

Heykəltəraşın əhəmiyyətli medal nümunələrindən biri də “Opera və Balet” teatr binasının əksidir. 1991 – ci ildə diametri 60 mm olaraq Moskva zərboxanasında hazırlanmışdır. Binanın təsvirinin memarlıq hissəsi incəliklə işlənilərək, yüksək səviyyədə xırda detalına kimi vurğulanaraq həkk olunmuşdur. Reversində isə qədim klassik musiqi aləti liranın təsviri Azərbaycan musiqisinin qədim tarixə malik olmasına isbat kimi həkk olunmuşdur. Burada da xəfif ştrixlər əsərə olduqca canlılıq qatmışdır. Forma keçidlərinin xəfifliyi ilə seçilən medal kifayət qədər yüksək bədii səviyyədə icra olunmuşdur. Miniatur relyefi məhdudiyyətli müstəvidə təsvir etmək olduqca çətin olmasına baxmayaraq, bu işin öhdəsindən A.Rüstəmov mükəmməl gəlmişdir və bu da onun memarlıq və perspektiv prinsiplərini dərinlən bilməsinin göstəricisidir.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin 80 illiyinə həsr olunan medal Aslan Rüstəmovun son illərdə yaratdığı bu əsəri mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Medalın reversində əks olunan zeytun budağı sülh və zəfərə işarə edən simvol olub, Ulu Öndərin Azərbaycan xalqının tarixində əvəzolunmaz rolunu təsdiqləyir.

Aslan Rüstəmovun böyük zövq və sənətkarlıqla yaradılmış medalları informasiya daşıyıcısı olub, zəngin mənbə rolunu oynayır və onun yaratmaq sevgisi medalların təsir gücünü daha da artırır. Hal – hazırda 91 yaşında olan A.Rüstəmov sənətsəvərlərə daha maraqlı işlər təqdim etmək üçün daim çalışır. Onun yaradıcılığına əsaslanaraq belə qənaətə gəlmək olar ki, onun yaratdıqları həqiqətən də əl işi deyil, qəlb işidir. Medalyer sənətinin ən yaxşı nümunələrinin yaradıcısı hesab edilən Aslan Rüstəmovun bütün əsərləri Azərbaycan incəsənəti tarixində olduqca böyük dəyərə malikdir və milli-mədəni irsimizə verdiyi yüksək dəyərin ifadəsidir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Babaşova Ş. Qızıl Əllər. “Mədəni həyat” – 2012, 110 səh
2. Bağirov V. Azərbaycanda kiçik formalı heykəltəraşlığın inkişafı: XX əsr. Bakı, “Nurlan” – 2004, 164 səh.
3. Əhmədova A. Azərbaycan medalyer sənəti Bakı, “Ecoprint” – 2017, 176 səh.
4. Əliyev Z. Heykəltəraş ömrü. 2017. <https://kaspi.az/az/202102131049-heykelteras-mru>
5. Одноролов Н.Р. Техника Медальерного Искусства: Учеб.пособие. Москва, “Изобразительное Искусство” – 1983, 160 с.

Сария Джаваншир кызы Джахангирова МЕДАЛЬЕРНОЕ ИСКУССТВО В ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АСЛАНА РУСТАМОВА

Резюме: В статье говорится о важной роли, заслуженного художника Азербайджанской Республики Аслана Рустамова в развитии медальерного искусства в Азербайджанском искусстве. Многогранное, разностороннее творчество скульптора остается актуальным и сегодня. Памятные медали выдающихся представителей, таких как М.П.Вагиф, Насими, Дж.Джаббарлы, М.Мушфик, Х.Джавид, Ф.Амиров, М.Ф.Ахундов, Низами, А. Нахчивани и др. навсегда запечатлены не только на металле, но и в истории азербайджанского народа как нынешнего, так и будущих поколений. Несмотря на то, что творчество Аслана Рустамова многогранно, тот факт, что он на протяжении многих лет регулярно занимался медальерным искусством, доказывает, что он является главным медалистом Азербайджана.

Ключевые слова: Азербайджанское медальерное искусство, Аслан Рустамов, изобразительное искусство, памятная медаль, аверс, реверс

Sariya Javanshir Jahangirova

MEDALLION ART IN THE CREATIVE ACTIVITY OF ASLAN RUSTAMOV

Summary: The article talks about the important role of Aslan Rustamov, the honored artist of the Republic of Azerbaijan, in the development of medallion art in Azerbaijani art. The sculptor's multi-faceted, wide-ranging creativity remains relevant even today. Commemorative medals of distinguished representative such as M.P.Vagif, Nasimi, J.Jabbarli, M.Mushfik, H.Javid, F.Amirov, M.F.Akhundov, Nizami, A. Nakhchivani and others are permanently engraved not only on metal, but also the history of the Azerbaijani people's memories of the present and future generations. Despite the fact that Aslan Rustamov's creativity is multifaceted, the fact that he has been regularly engaged in the art of medalist for many years proves that he is the main medalist of Azerbaijan.

Keywords: Azerbaijani medallion art, Aslan Rustamov, fine art, commemorative medal, obverse, reverse

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 13.09.2023